

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 15. 1940

TÜRKİYEDE XVIII İNCİ ASRIN BAŞINDA ÇİÇEK AŞISI TATBİKİNE DAİR

O. T. HULT [*]

Dilimize çeviren : AKDES NİMET KURAT

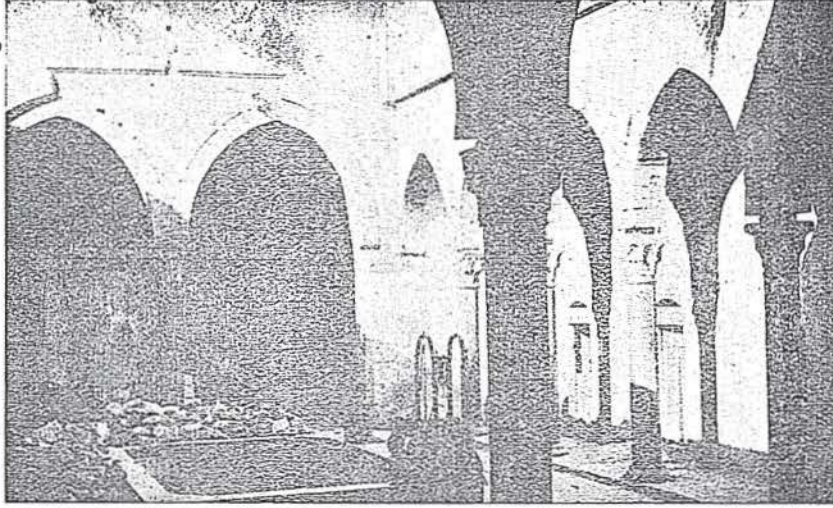
İsveç kralı Karl XII (Demirbaş Şarl) — 1713 Şubatında zorla Benderden kaldırılıp Edirne civarındaki Timürtaş'a nakledildikten sonra 1713 Temmuzunda fevkalade şiddetli, zehirli ve (pestilence imsi) bir sıtmaya tutulduğu zaman, müdavim doktorları Skragge ile Neuman adlı iki tabibtir. Bu sırada her iki doktor da hastalanmışlardı; bunlardan Skraggenin daha ağır hasta olduğunu, ve kralın tedavisine ait emirlerini ancak sedyesinden verebildiğini, yine hasta olmakla beraber kralın tedavisine devam eden, Neumann'ın raporlarından öğrenmekteyiz.

Karl XII. nin ve onun müdavim (hususi doktoru - médecin ordinaire ou médecin du roi) doktorlarının Türkiyedeki ikametleri tıp tarihinde ehemiyetli bir vak'a ile bağlıdır.

Hakiki çiçeği vücuda aşılama suretiyle, bu hastalığın çok şiddetli bir şekilde cereyanına mani olabilmek, ve vücudun çiçeğe karşı immünité (muafiyet) sini elde etmek için, muhtelif yerlerde halk tıbbınca malûm olan, [1] aşı üsülü, o sıralarda İstanbulda, maamafih yalnız hristiyan ahali arasında, nazarı dikkati celbedecek bir surette tatbik edilmekte idi. Bu cins halk tıbbının bilhassa şu iki mevkide umumun nazarı dikkatini celbedecek kadar muvaffakiyetli olarak tatbik edildiğini öğreniyoruz : Biri Selânikte diğeri de Filibede; buralarda binlerce muvaffakiyetli çiçek aşısı yapılmakta idi.

[*] O. T. Hult un : Karl XII. (Demirbaş Şarl) ın Rus - Leh seferi esnasında Sağlık koruma ve Hastabakıcılık teşkilâtı adlı, İsveç İlimler Tarihi Cemiyetinin organı olan LYCHNOS mecmuasında (Uppsala 1938, SS 95 - 138) çıkan yazısından terceme edilmiştir. Terceme edilen sayfeler : 112 - 119.

Bu köşe bağlantıları Orta Asyadan menşei olup Türklerin girdikleri her yurdda daima kullandıkları Türk düzeninde kurulmuştur. Orta Asyanın en eski eserlerinde, Delhi'de, Küçük Asya, Suriye ve Mısırdaki ve hatta Osmanlı devrinin bir çok yapılarında aynı üslup görülür. (Üsküdar'da Şemsipaşa medresesinin kubbeleri dahi böyle köşe bağlantılarına oturtulmuştur.) .

Şekil 1 — Ergun Muristanı
Plânda M ile işaret olunan büyük avlunun görünüşü

Hastahanenin medhalini teşkil eden girinti vasfı Selçuk üslubundadır, (Şekil. 3 ve 4.) Kapının üstünde ve bir daire içerisinde mimarının ismi yazılıdır. (Şekil. 4) bu yazıları doğru okumanın güçlüğü göz önünde tutarak katıyetle iddia itmemekle beraber aşağıdaki sureti kiraatın yanlış olmadığını sanıyorum:

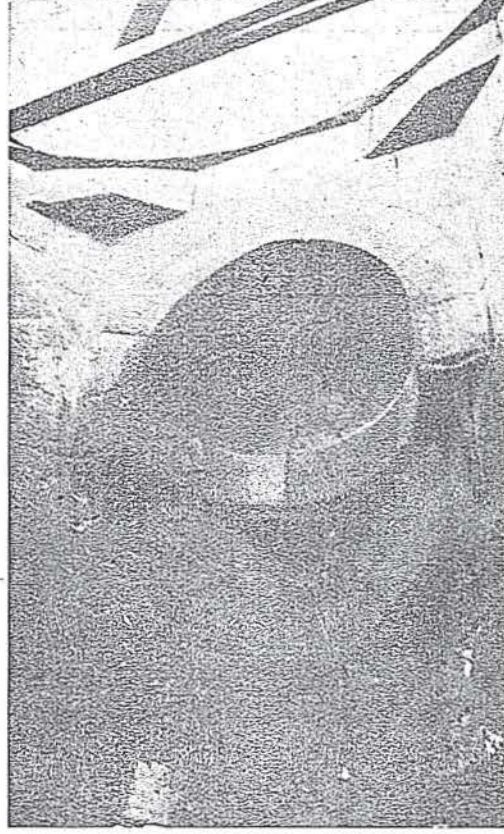
صنعه ابي سالم (veya سليم؟) ابن ابي محمد اربغا رحمة الله

Buna nazaran eser sahibinin (Erbuğa) isminde bir Türk olması lâzım gelir.

Bu devirlerde Kahirede ve Suriyede buğa ismile bir çok Türklerin eserleri görülür: Altun Buğa, Tenkiz Buğa ve saire gibi. Kahiredeki meşhur Altun Buğa Elmerdani camiini misal getirebiliriz. Halepte

yine Altun buğanın bir camii vardır, (Elatruş الاطروش) camii diye anılır, Halep kalesinin karşısında ve bir az çukurluktadır.

Bu kitabenin bükük ehemmiyeti vardır. Çünkü Orta Asya, İran, Küçük Asya, Hindistan, Mısır ve Suriyedeki sayısız yapı eserlerinin pek azında mimarının ismi yazılıdır. Öyleki yapı eserlerinde mimare dair

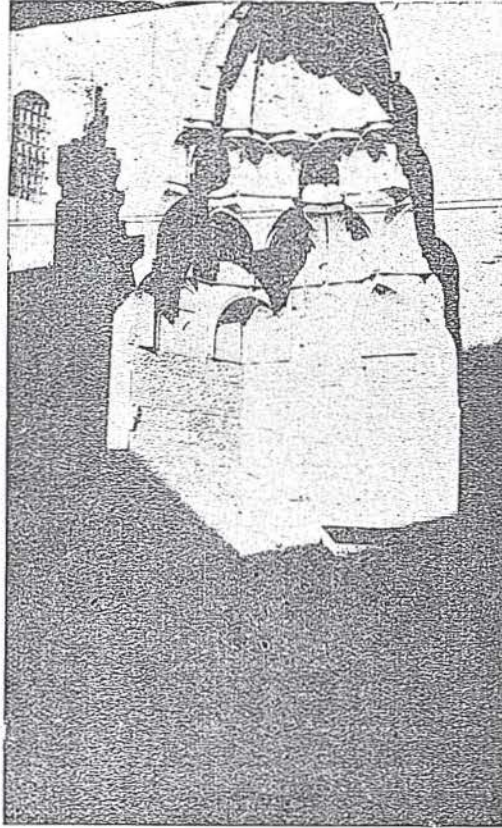

Şekil 2 — Ergun Muriştanı
Plânda C ile işaret olunan avluyu kapatan ve
bugün yıkılmış olan kubbenin kaidesi

bir işaret ve kaydın bulunmaması bir çok Avrupa müelliflerini bu eserlerin, taşıdıkları ananevi ve karakteristik milli üslublarına rağmen, türkten başka milletler tarafından yapıldığına dair yanlış mütaleat

serdine götürmüştür. (Kahiredeki İslâm asarı hakkındaki mufassal eserın sahibi Hauteceur gibi).

Medhalin cebhesindeki kitabede ملك الصالح، ملك الناصر محمد بن قلاوون ve ملك الصالحين ارغون الكاملی nin isimleri geçer. Kitabenin bazı yerleri kırılmış ve silinmiş olduğundan mevzua taalluk eden kısımdan okuyabildiğim kadarını yazıyorum :

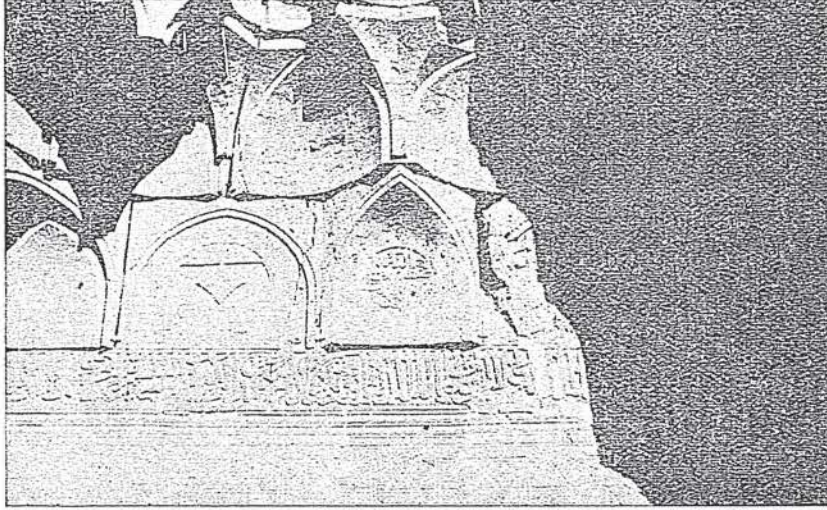

Şekil 3 — Ergun Muristanı medhalı

الملك الصالح (.. okunamadı) السلطان الملك الناصر محمد بن قلاوون خلد الله ملكه
الفقيه الى (.. bir kelime okunamadı ..) ارغون الكاملی .. (ve saire)

Bu kitabeye nazaran binanın Ennasır Mehmet bin Kalavunun oğlu Melik Salih zamanında ve Ergunülkâmili tarafından yaptırıldığını kabul etmek lâzımdır.

Melik Salih Mısır memluklerinin en namlılarından olan Kalavunun torunudur. Kitabede ismi geçen oğlu Ennasır Mehmet büyük kardeşi Eşref Halilden sonra muhtelif fasılalarla 3 defa tahta geçmek suretile 1293 den 1340 yılına kadar sultanlık etmiştir. Bundan sonra Mehmet

Şekil 4 — Ergun Muristanı
Medhaldeki kitabeler

Foto Barkın

Ennasırın altıncı oğlu Hasan 1347 de tahta geçer (bu Hakan Kahiredeki meşhur Hasan camiinin yapıtırcısıdır.) amma 1321 de Hasan siyasi bir oyunla tahttan indirilir, yerini Melik Salih alır ve 1351 den 1354 yılına kadar Melik Salih sultanlık eder. Binanın yapı tarihi olan (755) 1351 yılı ise tam Melik Salihin sultanlık zamanına düşer. Bu sebepten bina Melik Ennasır Mehmet bin Kalavun zamanında değil belki bunun oğlu Salih zamanında yapılmıştır ve başka türlü olmasına imkân yoktur. Biazat Ergun hakkında tam bir bilgi elde edemedim amma bu kişinin, taşıdığı eski türk isminden de anlaşılacağı üzere, o zama-

nın Mısır ve Suriyede bütün idare ve askerlik yerlerini tutan türklerden biri olması tabiidir.

Medhal ve cebhenin teşkil ettiği girintinin sol duvarında sonradan yazıldığı yazının düzeninden belli olan karışık bir kitabenin sonunda (فی شهر جمادى الاول سنة عشر وثمانه مایه) yazıyor. Bu halde sonradan yapılmış olan bir tamirin tarihi olsa gerek çünkü bu yazının dediği 810 (1408) yılı kitabelerde ismi geçen tarihi şahıslardan çok sonradır.

Medhaldeki oyma taşlardan ikisi içine kazılmış olan bir işaret üzerine nazarı dikkati celp etmeden geçemeyeceğim. Bu işaret iki daire maktai ortasında bir muhni merbaından ibarettir.

Bu işaret Kahire ve suriyede Türklerin yaptırmış oldukları bir çok eserlerin üzerinde görülüyor. Kahirede Tolun camii yakınındaki Özbek Yusuf camiinin cebhe duvarları üzerinde de vardır. Sonra Kahiredeki Arap müzesinde teşhir edilmiş olan ve Mısır'daki türk memlukleri zamanında yapılmış olan bir çek nefis çini kâse ve tabakların altlarında da damğa veya imza gibi görülüyor. Bir bileni olup da izah etse türk sanat tarihine büyük hizmet olur.